

УДК 343.98

Пчеліна Оксана Василівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1, Харківський національний університет внутрішніх справ

Пчелина Оксана Васильевна

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии факультета № 1, Харьковский национальный университет внутренних дел

Pchelina Oksana

PhD in Law, Docent, assistant professor of the Department of Criminalistic, Forensic Medicine and Psychiatry of faculty № 1, Kharkiv National University of Internal Affairs

**ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ РАССЛЕДОВАНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В
СФЕРЕ СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПУТИ ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЯ
COUNTERACTION TO INVESTIGATION OF CRIMES IN SPHERE
OF SERVICE ACTIVITY AND ITS POSSIBLE SOLUTIONS**

Анотація: У статті проаналізований стан нормативної регламентації діяльності з протидії злочинам та протидії розслідуванню злочинів. Висвітлюються наукові підходи до трактування терміну “протидія розслідуванню злочинів”. Запропоноване авторське визначення поняття “протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності”. Наводиться перелік способів протидії виявленню та розслідуванню злочинів на стадії вчинення останніх. Акцентується увага на необхідності невідкладного реагування з боку органів досудового розслідування на протидію розслідуванню

злочинів у сфері службової діяльності. Зміст же зазначеного реагування обумовлюється конкретним способом протидії.

Ключові слова: протидія, протидія розслідуванню злочинів, злочини у сфері службової діяльності, подолання протидії, способи протидії

Анотація: В статті проаналізовано состояние нормативной регламентации деятельности по противодействию преступлениям и противодействию расследованию преступлений. Освещаются научные подходы к трактовке термина “противодействие расследованию преступлений”. Предложено авторское определение понятия “противодействие расследованию преступлений в сфере служебной деятельности”. Приводится перечень способов противодействия выявлению и расследованию преступлений на стадии совершения последних. Акцентируется внимание на необходимости безотлагательного реагирования со стороны органов досудебного расследования на противодействие расследованию преступлений в сфере служебной деятельности. Содержание же указанного реагирования обуславливается конкретным способом противодействия.

Ключевые слова: противодействие, противодействие расследованию преступлений, преступления в сфере служебной деятельности, преодоления противодействия, способы противодействия

Abstract: In the article the state of normative regulation of anti-crime investigation and counteraction to investigation of crimes are analyzed. The scientific approaches to the treatment of “counteraction to investigation of crimes” are clarified. The author formulated the definition of “counteraction to investigation of crimes the field of service activity”. A list of methods of counteraction is cited. The author emphasizes the need for urgent response from the pre-trial investigation bodies on counteraction to investigation of crimes the field of service activity. Content of such reaction is caused by a specific methods of counteraction.

Key words: counteraction, counteraction to investigation of crimes, crimes in the field of service activity, overcoming the counteraction, methods of counteraction

Постановка проблеми. Злочини за своєю суттю є протиправними діями. Вони посягають на звичний устрій життєдіяльності громадян і людей, ustalений порядок функціонування окремих інституцій. Особливою суспільною небезпекою визначаються й злочини у сфері службової діяльності, адже вони характеризуються такими ознаками, як: продуманість і ретельна спланованість, комплексність, вчинення з використанням корумпованих зв'язків і фахівців у окремих галузях функціонування суспільних інститутів. Мало того, вказаним злочинам притаманний складний механізм їх учинення. Все це вкотре на складність діяльності з організації та провадження їх досудового розслідування.

Високий рівень організації злочинної діяльності у сфері службової діяльності також характеризується вжиттям злочинцями всіх можливих засобів для недопущення виявлення ознак їх діяльності або ж у разі такого виявлення – недопущення з'ясування та доказування їх причетності до вчинення цих злочинів. Таке вжиття злочинцями всіх можливих засобів у криміналістиці прийнято іменувати протидією розслідуванню злочинів. Особа, котра провадить розслідування злочинів, зокрема у сфері службової діяльності, повинна бути готовою до проявів протидії з боку злочинців. Більш того, вона повинна своєчасно розпізнати прояви такої діяльності та коректно зреагувати на них. Ось чому вважаємо вкрай актуальними питання, пов'язані з висвітленням способів протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності. Адже, не знаючи як можна протидіяти кримінальному провадженню, не можливо таку протидію подолати. Не дарма панує вислів: “ворога потрібно знати в очі”. Тільки в такому разі його можна перемогти. Зазначена фраза повністю може та повинна застосовуватися по відношенню до діяльності з подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Окремого фундаментального наукового дослідження проблематики подолання протидії розслідування злочинів у сфері службової діяльності в криміналістичній науці немає. Проте чимало вчених досліджували питання протидії розслідуванню злочинів у цілому й окремих видів. Зокрема, поняття, види та форми протидії були предметом наукових

пошуків у працях таких учених, як В. С. Абраменкової, О. В. Александренко, Н. М. Ахтирської, А. Ф. Волобуєва, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, С. Ю. Журавльова, В. О. Маляррової, Р. Л. Степанюка, В. Ю. Шепітька, Р. М. Шехавцова, Б. В. Щура та інших.

Незважаючи на вагомий доробок вказаних учених у виділеній царині, чимало питань залишилося невирішеними та дискусійними. Зокрема, відсутня однозначність у трактуванні поняття протидії розслідуванню злочинів і виділенні її видів, не визначені способи протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності та не розроблені відповідні їм засоби їх подолання. У зв'язку з цим ставимо перед собою наступне **наукове завдання**, котре прагнемо вирішити в представленому дослідженні, – з'ясувати сутність і зміст терміну “протидія розслідуванню злочинів”, сформулювати визначення терміну “протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності”, визначити способи протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності й адекватні їм шляхи подолання такої протидії.

Виклад основного матеріалу. На перший погляд поняття “протидія” є простим і несуперечливим, не викликає жодних непорозумінь. Всі одразу проводять аналогію зі словами перешкоджати, заважати тощо. Проте, якщо мова йде про протидію розслідуванню злочинів, то тут уже серед науковців виникає жвава дискусія стосовно того, що слід вкладати в зміст вказаного словосполучення. Перед висвітленням положень щодо наукового трактування терміну “протидія розслідуванню злочинів” хочемо акцентувати увагу на тому, що на законодавчому рівні вказане питання не знайшло свого вирішення. Законодавець визначає напрямки, методи, засоби боротьби зі злочинністю, але без виділення можливих шляхів супротиву з боку злочинців. Більше того, проект закону України “Про основи державної політики щодо протидії злочинності” [1] так і залишився проектом. При цьому термін “протидія” вживається в таких нормативно-правових актах, як: закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30.06.1993 № 3341-XII [2], закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 № 638-IV [3], закон

України “Про протидію торгівлі людьми” від 20.09.2011 № 3739-VI [4], закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702- VII [5], указ Президента України “Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю” від 21.10.2011 № 1000/2011 [6] тощо. Однак тільки в законі України “Про протидію торгівлі людьми” від 20.09.2011 № 3739-VI [4] надається визначення терміну “протидія”, правда в контексті протидії торгівлі людьми. Так, у ч. 1 ст. 1 вищезазначеного закону протидія торгівлі людьми вживається в наступному значенні: система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми [4]. Тобто у вказаному нормативно-правовому акті, як і в раніше названих, термін “протидія” вживається насамперед для позначення діяльності, спрямованої на боротьбу зі злочинністю в цілому чи окремих її проявів. Суб’єктами такої діяльності є представники держави в особі уповноважених на боротьбу зі злочинністю державних органів. Протидія по відношенню до розслідування злочинів у жодному з нормативно-правових актів не висвітлюється, що, на наш погляд, негативно відображається на організації діяльності з подолання вказаної протидії. Адже, як зазначає В. П. Бахін, подолання протидії розслідуванню не може бути дієвим без всебічного та глибокого вивчення сучасного феномена протидії як складового елементу протистояння злочинності [7, с. 202-203].

Протидія розслідуванню стає все різноманітнішою, оскільки в злочинців появляються більш широкі можливості такого протистояння органам досудового розслідування. Відповідно проблема протидії розслідуванню набуває останнім часом особливої актуальності та гостроти. А це вкотре вказує на необхідність переосмислення змісту та сутності протидії процесу розслідування та розроблення відповідних комплексних методів боротьби з нею [8, с. 696; 9, с. 113]. Більше того, сутність протидії та шляхи її подолання доцільніше

розглядати не взагалі, не в абстрактній формі, а конкретизовано, по відношенню до окремих видів, груп кримінальних правопорушень.

Ознайомившись з низкою джерел, ми дійшли висновку, що в наукових колах панують різноманітні підходи до трактування протидії розслідуванню злочинів. Зокрема, під останньою пропонують розуміти:

- умисні дії або систему дій, направлені на перешкоджання досягненню цілей досудового розслідування [10, с. 5];

- умисну діяльність з метою перешкоджати розслідуванню і в кінцевому результаті встановленню істини по кримінальній справі [8, с. 696];

- прийняття зацікавленими особами заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні та використанні доказів правоохоронними органами [11, с. 70-71];

- систему заздалегідь спланованих і вжитих під впливом ситуації, що склалася, заходів безпеки злочинної діяльності на всіх етапах, здійснюваних злочинцями й іншими зацікавленими особами з метою ухилення від кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального судочинства [12, с. 252];

- систему узгоджених дій (бездіяльності) осіб, зацікавлених у перешкоджанні встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі з метою ухилення від відповідальності винних у скоєнні злочину або пом'якшення покарання за скоєне [13, с. 20];

- своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, що виражається у вигляді однократно здійснюваних навмисних дій чи у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої на приховання, зміну, знищення інформації, яка має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкодити встановленню обставин скоєного злочину та вини причетних осіб [14, с. 23];

- протиправну діяльність, що включає як умисні, так і ненавмисні дії (бездіяльність), спрямовані на перешкоджання встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі та вирішенню інших завдань розслідування [9, с. 116];

- активний чи пасивний опір учасників злочинної діяльності та пов'язаних із ним осіб шляхом приховання слідів злочинів, здійснення впливу на суб'єктів розслідування чи створення різних перешкод при встановленні останніми ознак злочину, висуненні та перевірці версій, а також формуванні системи доказів по кримінальній справі [15, с. 6] та інше.

З вищезазначеного вкотре стає очевидною неоднозначність та відсутність уніфікованості в підходах до трактування протидії розслідуванню кримінальних правопорушень. Ми ж цілком розподіляємо думку вчених щодо доцільності розуміння протидії розслідуванню злочинів як діяльність, адже остання може реалізуватися як у активній, так і в пасивній формах. Відповідно протидія розслідуванню може виражатися як у вжитті окремих дій чи їх сукупності, так і шляхом бездіяльності. На наш погляд, не слід визначення протидії розслідуванню злочинів загромаджувати переліком форм її реалізації, а досить вказати на її цілі, котрі в свою чергу окреслюють напрямки такої діяльності. Тож під протидією розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності пропонуємо розуміти наступне: діяльність осіб, котрі вчинили злочини у сфері службової діяльності, та інших зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання виявленню проявів їх злочинної діяльності та провадженню досудового розслідування.

Протидіяти розслідуванню злочинів, у тому числі й у сфері службової діяльності, можна не тільки після їх виявлення та початку кримінального провадження. Якщо злочин є спланованим, то засобами зі протидії розслідуванню пронизаний весь механізм його вчинення – починаючи з моменту підготовки та закінчуючи вжиттям заходів по його приховуванню. Тобто злочинець, готуючись, вчиняючи та приховуючи злочин, учиняє всі необхідні дії для недопущення виявлення та розслідування його діянь. Тож до способів протидії виявленню та розслідуванню злочинів на стадії вчинення останніх пропонуємо відносити наступні:

- (а) значна розгалуженість “функціональних обов'язків” злочинців;
- (б) ретельне маскування зв'язків між учасниками злочинної діяльності;

(в) вжиття заходів щодо мінімізації залишених слідів або щодо їх знищення;

(г) вжиття заходів щодо інсценування окремих обставин події, а саме:

- створення видимості непов'язаності ряду злочинних проявів між собою;
- створення видимості вчинення не злочинних діянь, а службових

(дисциплінарних) чи адміністративних правопорушень;

- створення видимості вчинення злочину (-ів) іншими особами;

- створення видимості вчинення не умисних злочинів, а з необережності;

(г) залучення корумпованих зв'язків;

(д) переїзд на тривалий час або на постійній основі до іншого регіону/країни;

(е) створення алібі та інші.

Основні ж способи подолання такого роду протидії насамперед пов'язані й обумовлюються якісними організацією та провадженням досудового розслідування. Тобто слід одразу розпочинати повномасштабну перевірку вхідної інформації про можливе вчинення злочину у сфері службової діяльності. Вказана перевірка не повинна бути формальною та поверхневою. Потрібно одразу передбачити весь комплекс заходів, спрямованих на виявлення та вилучення всієї слідової картини злочину. Як відомо, для злочинів у сфері службової діяльності характерним є залишення значної кількості доказової інформації в різного роду документації. Тому повинні бути вилучені всі документи, які не тільки безпосередньо відображають наслідки злочину та операцію, котра їх спричинила. Також слід ознайомлюватися та досліджувати документацію, котра визначає процедуру працевлаштування, здійснення контролю за діяльністю окремих служб (осіб), порядок функціонування установи, порядок укладання різних правочинів, функціональні обов'язки окремих осіб і т.п. При цьому варто усвідомлювати, що діяння, котре містить ознаки злочину у сфері службової діяльності, вірогідно вчинялося в сукупності з іншими злочинами. Тому одразу слід висувати версії про вчинення комплексу злочинів (злочинної технології) у сфері службової діяльності. Відповідно

необхідно одразу шукати доказову базу, на підтвердження чи спростування висунутої версії. А значить потрібно забезпечити своєчасність кримінального провадження – вжиття повного комплексу процесуальних засобів досудового розслідування. Такі дії дозволять уникнути втрат і прогалин у частині забезпечення достатньої доказової бази по конкретному кримінальному провадженню. Адже будь-які зволікання з боку правоохоронців злочинці використовують в своїх інтересах – для “замітання” своїх слідів шляхом, як приклад, знищення чи підтасування окремих документів. Разом із тим, варто використовувати весь потенціал процесуальних засобів доказування. Зокрема, для з’ясування часу створення окремого документу доцільно провести звірку (зустрічну перевірку документів), їх огляд, витребування та огляд реєстраційної документації (журналів реєстрації вхідної та вихідної кореспонденції), призначити техніко-криміналістичну експертизу документів, а у разі існування електронної копії документу – комп’ютерно-технічну експертизу.

Заходи з протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності також вживаються з боку злочинців і після початку кримінального провадження. Зокрема, може здійснюватися вплив на учасників досудового розслідування (1) задля зміни ними своїх свідчень чи відмови від раніше наданих показань, (2) заради вжиття ними заходів, спрямованих на пошкодження чи-то знищення речових доказів, (3) задля отримання доступу до певних об’єктів, (4) щоб отримати певні відомості або (5) з метою фальсифікації матеріалів кримінального провадження. Причому такий вплив може виражатися як у погрозях, так і у підкупі, пропозиції чи обіцянці певної винагороди, шантажі, застосуванні насильства до особи чи її близьких, знищенні чи-то пошкодженні майна особи або її близьких, використанні дружніх чи родинних зв’язків і т. д. Також можуть вживатися такі способи протидії як переховування від органів слідства, неявка до органів досудового розслідування на вимогу особи, котра провадить досудове слідство, тощо.

Що ж стосується способів подолання названих засобів протидії, то вони насамперед зводяться до якісного планування та організації кримінального

провадження. Слідчий повинен у повному обсязі використовувати весь арсенал процесуальних, тактико-технічних і методичних засобів провадження досудового розслідування. Зокрема, правильно визначати обсяг і послідовність проведення слідчих (розшукових) заходів, використовувати додаткові засоби фіксації, вживати заходи для забезпечення безпеки окремих учасників кримінального провадження, здійснювати роз'яснювальну роботу по відношенню до свідків і підозрюваних, своєчасно вживати заходи забезпечення кримінального провадження і т. п.

В якості засобу протидії розслідуванню злочинів також досить часто використовуються засоби масової інформації, через інформаційні джерела яких до населення доводиться інформація про начебто ущемлення та порушення прав злочинців з боку правоохоронців, про некомпетентність останніх і явну підтасовку доказів. Таким чином, за допомогою мас-медіа здійснюється опосередкований тиск на органи досудового розслідування, змушуючи останні активно виправдовуватися перед населенням, відновлювати свій позитивний імідж. Як наслідок, зусилля правоохоронців розпорозуються і дають можливість злочинцям вжити заходи, спрямовані на перешкоджання повному та всебічному доказуванню їх причетності до вчинення конкретних злочинних діянь у сфері службової діяльності. Для недопущення такого способу перешкоджати досудовому розслідуванню рекомендується з моменту виявлення ознак злочину (-ів) у сфері службової діяльності налагоджувати через прес-центр відповідного правоохоронного органу співпрацю із засобами масової інформації регіону. Необхідно інформувати населення про діяльність правоохоронних органів. Зокрема, слід вказувати на результативність такої діяльності, окреслювати її спрямованість. При цьому, інформацію, що становить слідчу таємницю, розголошувати не варто. Доречно буде вказати основні завдання, що стоять перед слідством у конкретний момент, та оговорити безперервність проведення уповноваженими особами всіх необхідних процесуальних дій.

Все вищезазначене беззаперечно вказує на те, що способи протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності є нічим іншим, як безпосереднім ухиленням злочинцями від кримінальної відповідальності.

Висновки. Як підсумок, можна вказати на різноманітність способів протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності. Причому особливе криміналістичне значення має виділення способів протидії за часом їх уживання. А саме – способи протидії, що вживаються на одній із стадій учинення кримінального правопорушення, та способи протидії, що вживаються після початку кримінального провадження. Протидія розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності в будь-якому випадку потребує невідкладного реагування з боку органів досудового розслідування. Зміст же зазначеного реагування обумовлюється конкретним способом протидії.

Список літератури:

1. Про основи державної політики щодо протидії злочинності : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.npu.gov.ua/uk/publish/printable_article/314729.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
3. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 № 638-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
4. Про протидію торгівлі людьми : закон України від 20.09.2011 № 3739- VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : закон України від 14.10.2014 № 1702- VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 50-51. – Ст. 2057.
6. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 29. – Стор. 9. – Стаття 1138.

7. Бахин В. П. Криминалистика : проблемы и мнения (1962-2002 гг.) / Бахин В. П. – К., 2002. – 266 с.
8. Криминалистика : [учебник для вузов] / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
9. Ромців О. І. Сутність поняття “протидія розслідуванню злочинів” у сучасній криміналістичній науці / О. І. Ромців // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Випуск 6-1. – Том 4. – С. 112-116.
10. Каргодин В. Н. Проблемы подготовки к расследованию в условиях противодействия / В. Н. Каргодин // Актуальные проблемы следственной деятельности. – Свердловск, 1990. – С. 4-14.
11. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 568 с.
12. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями : Руководство для следователей : [научно-практическое пособие] / Корж В. П. – Х., 2002. – 279 с.
13. Нецкин И. В. Противодействие расследованию таможенных преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления : дисс. ... кандидати юрид. наук : 12.00.09 / Иван Владимирович Нецкин. – М., 2001. – 163 с.
14. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... кандидати юрид. наук : 12.00.09 / Руслан Миколайович Шехавцов. – Луганськ, 2003. – 238 с.
15. Журавлев С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления : автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза” / С. Ю. Журавлев. – Нижний Новгород, 1992. – 18 с.